

Steven Jobbitt – Győri Róbert¹

FODOR FERENC:
EGY MAGYAR GEOGRÁFUS
A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN²

Bevezetés

Az 1887. március 5-én a Bihar vármegyei Tenkén (ma Tinca, Románia) paraszti-iparos családba született Fodor Ferenc a 20. század első felének egyik legtermékenyebb magyar geográfusa volt. Az első komolyabb tanulmányait még az első világháború alatt publikálta, majd Teleki Pál közeli munkatársaként szerzett magának nevet mint tudós, egyetemi oktató és cserkészvezető az 1920-as, 30-as években. Annak ellenére, hogy 1939-ben Pécsre nevezték ki tankerületi főigazgatónak (amit Fodor visszalépésként

¹ Steven Jobbitt: Assistant Professor of Modern Eastern European History at Lakehead University in Thunder Bay, Ontario, Canada; sjobbitt@lakeheadu.ca Győri Róbert: egyetemi docens, tanszékvezető, ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest; gyorirobert@caesar.elte.hu

² A tanulmányt és a kötetet megalapozó kutatásokat az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta, a szerkesztéséhez szükséges közös munkát a Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány támogatása tette lehetővé. Köszönetet szeretnénk mondani a Lakehead University Történettudományi Tanszékének, illetve az Office of Research and Innovationnak is, hogy Győri Róbert vendégkutatói útját (2015. október) elősegítették. Steven Jobbitt magyarországi levéltári kutatásait (2003–2004) a Social Sciences and Humanities Research Council (SSHRC) Doctoral Fellowship keretében végezte.

élt meg), továbbra is írt és publikált tudományos munkákat. Bár a szocializmus alatt marginalizálódott, de megpróbálta megőrizni tudományos státuszát. Utolsó könyve, a *Magyar vízimérnököknek a Tisza-völgyben a kiegyezés koráig végzett felmérései, vízi munkálatai és azok eredményei* című munka az MTA Műszaktörténeti Pályázatának I. díját nyerte el 1954-ben, és öt évvel halála előtt, 1957-ben jelent meg. Fodor Ferenc 1962-ben, 75 éves korában halt meg.

Fodor hosszú és termékeny pályája során írt számos könyve és tanulmánya mellett nagyon gazdag levéltári anyagot is hagyott maga után. Személyes és hivatalos levelezése, naplói, fotóalbumai, számos kéziratban maradt tudományos munkája, befejezett és befejezetlen önéletrajzi írásai maradtak fenn a családi gyűjteményben és különböző levéltárakban. Ezek a források páratlan bepillantást engednek Fodor Ferencnek, a tudósnak és a magánembernek az életébe, és segítik a kutatókat abban, hogy megértsék azt a történelmi kontextust és azokat a megélt tapasztalatokat, amelyek Magyarország egyik legnevesebb nemzeti-konzervatív geográfusának személyiségét formálták.

Ebben a bevezető tanulmányban nem célunk az, hogy teljes áttekintést adjunk Fodor Ferenc szakmai munkájáról és életéről (erről l. Hajdú 2006, 2009; Jobbitt 2008), sokkal inkább az, hogy életének kulcsfontosságú eseményeit és azok személyiségformáló hatását felvázoljuk. Ehhez nyújtanak fontos háttérrel a kötetben közölt önéletrajzi írások, amelyekből könnyen kiolvashatók a Fodort leginkább foglalkoztató, újra meg újra visszatérő kérdések is.

Gyermekkor és ifjú évek

Fodor Ferenc gyermekéveit szülőfalujában, Tenkén töltötte, és családjával 1898-ban költözött Szatmárnémetibe. 1898 és 1906 között a szatmárnémeti katolikus gimnáziumban tanult, az osztályában a jobb tanulók közé tartozott. Későbbi írásából derül ki, hogy a gimnáziumban formálódott ki keresztény-nemzeti elkötelezettsége, és vált egyik fontos céljává, hogy a nemzetet a számos szétforgácsoló erővel szemben megvédje. Ezekről a szétbomlasztó jelenségekről az első benyomásait is Szatmárnémetiben

szerezte, így emlékezett vissza évtizedekkel később a 19. század végi közállapotokra: [a város] „*hagyományos és gyökeresen magyar életét a liberális korszak gyökértelen és mindinkább nemzetietlen szelleme csak a szatmári keresztény egyházak és iskolák, meg a püspök intézményeinek kapuin belülré szorította vissza.*”³

Fodor Ferenc 1906-ben érettségizett Szatmárnémetiben, és a budapesti Képzőművészeti Főiskolára jelentkezett, hogy rajztanárnak tanuljon. A főiskolán viszont elutasították a jelentkezését, és ekkor úgy döntött, a tudományegyetem bölcsészeti karára iratkozik be, földrajz-természetrájszakára. 1906 szeptemberében kezdte meg tanulmányait, és 1908-ban vették fel a Szent Imre Kollégiumba. A Kollégiumban töltött két éve legalább annyira személyiségformálónak bizonyult, mint az egyetemi tanulmányai. Az egyik albumában megőrizte a Kollégium igazgatójának kézzel írt felvételi értesítőjét. Glattfelder Gyula tájékoztatta, hogy Kollégium „*szabad lakást (és reggelit)*” biztosít a hallgatójának, és reményét fejezte ki, „*hogy a támogatást hitbuzgó erkölcsös élettel, ernyedetlen szorgalommal s az intézet szabályainak pontos betartásával fogja meghálálni.*”⁴ Fodor büszke lehetett arra, hogy valóban meg is megfelelt ezeknek az elvárásoknak. Ugyanebben az albumban egy másik hivatalos levelet is megőrzött, amit az édesanyjának küldött az igazgató 1910-ben, diplomájának megszerzése után:

„*Szíves kötelességünknek tartjuk ez alkalomból értesíteni [...], hogy fiával a Kollégiumban töltött idő alatt meg voltunk elégedve. Egyben annak a reményünknek adunk kifejezést, hogy szeretetünkben élt fia, az intézet törekvéseit megértve az élet további szakáiban a keresztény férfi hitvallásával, kötelességtudásával a hazának, egyháznak díszé, intézetünknek, családjának büszkesége lesz.*”⁵

³ Fodor Ferenc (1954): *Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete*. MTA Könyvtár Kézirattár, Ms 10.740/1. p. 169.

⁴ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenchez, Budapest, 1908. augusztus 27.

⁵ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenc édesanyjának, Budapest, 1910. július 6.

Fodor ezt az erkölcsi felelősséget valóban komolyan vette. Diplomájának megszerzése után nem sokkal több olyan kezdeményezéshez is csatlakozott, amelyek a nemzet, a nép erkölcsi, lelki és fizikai megújítását tűzték ki célul. Amellett, hogy természettudományos, földrajzi és kulturális témákban több előadást tartott különböző katolikus szervezetekben és egyletekben Budapesten⁶, támogatta az olyan tudománynépszerűsítő szervezeteket, mint a Szabad Lyceum, és előadásokat tartott vasúti, gyári munkásoknak. Sok idejét áldozta arra is, hogy számukra kirándulásokat szervezzen és vezessen. Voltak olyan túrák is, mint pl. a Törekvés Sport Egyesület és a Szabad Lyceum közösen szervezett útja 1911-ben, amik több mint egy hétig tartottak.⁷ Ezeknek a vidékre szervezett hosszú kirándulásoknak az volt a céljuk, hogy a városlakók a természethez, a magyar történelem és hagyományok fontos elemeihez minél jobban kötődjenek.⁸

Karánsebes, 1911–1919

Fodor Ferenc közösség-szervező és kulturális munkája még inkább kiteljesedett, amikor 1911 őszén az első tanári kinevezését megkapta a többnemzetiségű, román többségű Karánsebesre, az ottani állami főgimnáziumhoz. Tanári munkája mellett Fodor közreműködött a Népkönyvtár, a Szabad Lyceum, a munkás-gimnázium megszervezésben és működtetésében, életre hívta a város első cserkészcsapatát, és megalakította a Magyar Turista Egyesület Szőrénység Osztályát.⁹ Ezek a kulturális szervezetek, amelyeknek alapításában és vezetésében Fodornak meghatározó szerepe

⁶ 1910. november 16-án pl. Fodor Ferenc előadást tartott a Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztályában „Az evolúció kérdésének jelenlegi állása” címen. Ezt egy másik előadást követte pár hónappal később: „Valami a makrokozmoszról”. Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok

⁷ Uo.

⁸ A szabad lyceumok, különösen a kisvárosi szabad lyceumok szervezéséről l. Fodor, 1913.

⁹ Bővebben l. Fodor Ferencné Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77, ill. Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok Mindemellett Fodor Ferenc aktív tagja volt a Karánsebesi Dal- és Zeneegyletnek (a rendezvényeken gyakran játszott tárogatóján is), és bekapcsolódott olyan kezdeményezésekbe, mint a karánsebesi Erzsébet Királyné Szoborbizottság.

volt, különböző társadalmi, etnikai csoportokat fogtak át (munkások, középosztálybeliek, magyar fiatalság, nem-magyarajkúak), de összekapcsolta őket, hogy a nemzeti-konzervatív gondolkodók a magyarság megerősítésének eszközeit, a szétesés és a nemzeti elsatnyulás elleni küzdelem intézményeit látták bennük (l. pl. Behrendt 2014).

Annak ellenére, hogy Fodor az első munkahelyén aktívan és lelkesen kapcsolódott be a közösségi munkába, valójában nem érezte jól magát Karánsebesen, a vidéki kisvárosban, „*az egykori határőrvidéki oláh tenger*”¹⁰ közepén fekvő „*oláh fészekben*.”¹¹ Ismét hatalmába kerítette az az elveszettség-érzés, ami gimnazista korában Szatmárnémetiben is gyakran elfogta. Visszaemlékezésében így írt a háború utolsó előtti évről: „*A végtelenül tartó világháború vége felé már nagyon nehéz világ volt Karánsebes oláhjai között is. Magam is éreztem, hogy a magyarság számára veszendőbe megy ez az egykor színmagyar táj.*”¹² Fodor hitt abban, hogy a város megvédelmezéséért neki is kell tennie valamit, és önéletírásaiban szinte hősies hangot megütve számol be arról, hogy mennyi önfeláldozást és energiát emésztett fel az állandó készenlét, ami fizikailag és lelkileg egyaránt megviselte.

Karánsebesen „*az első évek nagyon szomorúan teltek*”,¹³ és a szomorúságot csak tovább fokozta a meg-megszakadó, de mindig újjáéledő kapcsolata Fenczik Virával. Vira egy ungvári görög katolikus papi család lánya volt, akivel először a máramarosi Ozirnya-tónál, egy kiránduláson találkozott 1908 nyarán. Bár már 1910 szilveszter éjszakáján elhatározták eljegyzésüket, a hivatalos eljegyzés csak 1912 karácsony estéjén történt meg. Végül 1913. augusztus 23-án kötöttek házasságot, és hamarosan két gyerekük született: 1914 májusában Vira (akit a család Babának becézett) és 1916 nyarán Zoltán. A viharosan és feszülten induló kapcsolat nagyon megviselte Fodor Ferencet első karánsebesi éveiben, és aggodalmai néha később is visszatértek.

¹⁰ Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3., p. 57.

¹¹ Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 6.

¹² Uo., p. 9.

¹³ Uo., p. 6.

1915-ben Karánsebesen találkozott először a cserkészzel Fodor Ferenc. Így írt erről 1943-ban:

„1915-ben, a világháború közepette, annak a színtelen, hanyatló, eszmék nélküli és lelki szegénységgel meggyötört kornak idején, mint fiatal erdélyi tanár döbbsentem rá, hogy nincsen nevelő eszköz a kezemben, amellyel hozzáférhetnék az ifjúság lelkéhez. Nincsen eszmény, amely felszíthatná az akkor már ifjan is fáradt lelkeket. Kellott valaminek történnie, valaminek megteremnie, hogy betölthessük az ifjúság javának lelkében zsibbasztó hiányérzeteket. És amikor megismertem, mohón kaptam a cserkészlet után, és elkezdtem járni kevés mozdítható lelkű tanítványommal a cserkészlet ösvényeit.” (Fodor 1943, 24).

Az első világháború alatt

Fodor Ferenc először 1908-ban, majd 1912-ben állt katonai sorozóbizottság előtt, azonban gyenge egészségi állapota miatt nem kellett bevonulnia. 1913-ban teljesített rövid tartalékos katonai szolgálatot Nagyváradon. A háború kitörésekor, 1914-ben behívták alakulatához, de nem sokkal később egészségügyi okokból leszerelték. Miután betegségéből felépült 1915-ben újra besorozták, alkalmasnak találták, viszont karánsebesi tanárként is szükség volt rá, ezért mint „nélkülözhetetlent” felmentették. Fodor tudatában volt annak, hogy végleges leszerelése megmenntette a kegyetlen katonasortól, a gyilkos golyóktól. 1931-es emlékiratában így fogalmazott: „Így a jó Isten kifürkészhetetlen akaratából megmaradtam az élők sorában akkor, mikor oly sok millió pusztult el a világháború borzalmai között.”¹⁴

A háborús nehézségek és a sokféle karánsebesi feladat közepette Fodor Ferencnek arra is maradt ideje, hogy tudományos tanulmányokat írjon, amik elég jó minőségűek voltak ahhoz, hogy geográfusként „felfedezék”. Erről tanúskodik az *Életem eseményei* 1916. február 1-jei bejegyzése:

¹⁴ Uo., p. 7.

„Megjelenik a Katolikus Szemlében: 'Az Adria-kérdés és a Magyar Tengerpart' című értekezésem. Feltűnik Havas Rezsőnek, ír nekem, és így kapcsolatba kerülök a geográfus körökkel.”¹⁵ 1916 áprilisában már a Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztályban tartott előadást Budapesten. Havas Rezső és Gonda Béla is a közönség soraiban ültek, és az előadása után további földrajzi cikkek megírására biztatták. 1916. december 9-én a Magyar Földrajzi Társaság tagja lett, és nevét nem sokkal később Teleki is megismerte. „Decemberben kiírják Teleki Pál tájrajzi pályázatát, dolgozni kezdek a Szörénység tájrajzán, Telekivel összekötetésbe lépek.”¹⁶

Ausztria–Magyarország háborús veresége, Karánsebes (szerb, majd francia, végül román) megszállása nagy megpróbáltatások elé állította a Fodor-családot 1918-1919-ben. A nélkülözések, a családfenntartási nehézségek között viszont Fodor Ferenc egy olyan levelet kapott Budapestről 1919. augusztus végén, amely egy életre megváltoztatta a sorsát. Teleki Budapestre hívta, hogy vegyen részt a béketárgyalásokhoz szükséges statisztikai és térképes anyag összeállításában. Családját a nővérénél helyezte el, az akkor szintén román megszállás alatt álló Törökszentmiklóson, és egyedül folytatta útját Budapestre, hogy a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Irodájában szolgálatra jelentkezzen.

Fodor örömmel fogadta a meghívást; a nemzetet, illetve a személyét és a családját ért csapások, minden bizonytalanság és nehézség közepe is bizakodva tekintett a jövőbe. Annak ellenére, hogy családjának a megszálló román hatóságok zaklatásait kellett eltűrnie a háború végén, és gyakorlatilag úgy kellett elmenekülniük Karánsebesről, Fodor nem kedvetlenedett el, és nem tört össze lelkileg. (Levelezése, személyes iratanyaga legalábbis erre enged következtetni.) Az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság és az ellenforradalom bizonytalansága és erőszakossága után, Fodor Ferenc előtt megnyílt az út, hogy tudományos képességeit végre megmutathassa. A háború vége és az azt követő nemzeti megrázkódtatások a szakmai, a társadalmi és a személyes kiemelkedés lehetőségét is megnyitották számára.

¹⁵ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 14.

¹⁶ Uo., p. 15.

Fodort fellelkesítették a kínálkozó lehetőségek, annál is inkább, mivel ez egybevágott hazafias kötelességtudatával is. Azért is küzdött, hogy az ország fővárosában építsen tudományos karriert, és teremtsen biztonságos otthont magának és családjának, de azért is, hogy a konzervatív-nemzeti gondolkodók által érzékelt évtizedes hanyatlás és közömbösség után hozzájáruljon az erkölcsileg meggyengült nemzet újjáépítéséhez. Bár ennek a kulturális munkának a háttérben meghúzódhattak gyakorlatias megfontolások is, de semmiképpen nem lehet arról beszélni, hogy ezek egy a társadalmi státuszát, anyagi jólétét előtérbe helyező ember üres és számító gesztusai lettek volna. Fodor Ferenc esetében a személyes ambíció mellett ugyanolyan fontos volt a nemzetépítő munka is.

A két világháború között

Fiatal, akadémiai pályája elején álló geográfusként Fodor Ferenc egyike volt azoknak az értelmiségieknek, akik Magyarország trianoni feldarabolása után az ország nemzeti-konzervatív újjáépítésének szolgálatába álltak. A külföldi közvélemény számára írt revizionista tanulmányok, pamfletek (mint pl. Fodor 1920), rövidebb politikai földrajzi munkák, a nemzeti öntudatot megerősítő, tudományos-népszerűsítő kötetek (pl. Pethő, Fodor 1925) mellett újra belevetette magát a még a háború alatt Karánsebesen elkezdett cserkészmunkába is. Az 1920-as években Teleki egyik legfontosabb szövetségeseként Fodor a magyar cserkészvezetők közé került, és meghatározó szerepet játszott a két világháború közti Magyarország fontos nemzeti-konzervatív ifjúsági szervezetében.

A nemzetépítő munkája mellett Fodor a tudományos életben is komoly eredményeket ért el az első világháború után.¹⁷ 1920. január 1-jén átvette Magyarország legrégebb földrajzi folyóiratának, a Földrajzi Közleményeknek a főszerkesztését, és 1921-től már Közgazdaságtudományi Karon tanított. 1925-ben nevezték ki adjunktusnak, 1929-től egyetemi tanár. A két világháború közti időszak egyik legtermékenyebb magyar geográfusa volt, életművét (megjelent és kéziratban maradt könyveit, tanulmányait is beleszámítva) talán csak Cholnoky Jenő életműve múlja felül. Mivel fiatal-

¹⁷ Földrajzi munkásságát átfogóan értékeli Hajdú 2006.

korában a botanika vonzotta, ezért első tanulmányai is növényföldrajziak voltak, majd Teleki hatására fordult figyelme a tájföldrajz felé. Ebben a témakörben született az első nagyobb lélegzetvételű írása is a Szörénységéről (Fodor 1930a), és tájföldrajzi munkának tekinthető a főművének tartott *Jászság életrajza* is (Fodor 1942a). Társadalompolitikai és tudományos szempontból egyaránt fontos feladatnak tartotta Fodor Ferenc a falukutatás felkarolását, a honismeret művelését is (Fodor 1926). Több ilyen kötetet is írt, ezeket a mai tudományos besorolás település-földrajzi munkák közé is helyezheti (Fodor 1930b, 1942b). A két világháború közötti időszakban emellett politikai földrajzi, tudománytörténeti és történeti földrajzi, tankönyvírói munkássága is jelentős volt.

Külön érdemes kiemelni Fodor Ferenc Eötvös collegiumi munkáját. Fodor – minden bizonnyal a Collegium kurátorának, Teleki Pálnak az ajánlására – 1923-ben kezdte meg szakvezetői munkáját a jó nevű elitképző intézményben. Szerény előzmények után, szinte a semmiből teremtette meg a Collegium földrajzos műhelyét. 16 éves szakvezetői tevékenysége alatt egy átgondolt, szisztematikusan felépített oktatási rendet vezetett be, a hallgatók tanulmányait odafigyeléssel irányította. Így jött létre az ország ez idő tájt egyik legjobb geográfus-képző intézménye, az a műhely, ahol a két világháború között iskolázódott geográfus nemzedék legjobbjai (többek között Mendöl Tibor, Bulla Béla, Kádár László) tanultak (Győri 2014). Maga Fodor is büszke volt az itt végzett munkájára: mindegyik önéletrírásában kitér a műhelye (és annak tagjainak) sikereire. A Collegiumtól búcsúzva így írt Szabó Miklós igazgatónak: „*Ez a munkakör nagyon a szívemhez nőtt, mert számomra a legmagasabb szellemi munkát jelentette a Collegium mindenkor válogatott ifjúsága körében.*”¹⁸

Fontos szerepet töltött be Fodor Ferenc a magyar gazdaságföldrajzi irodalom megteremtésében. Ezen a téren is teljesen Teleki iránymutatását követte (Győri 2001), a két gazdaságföldrajzi tankönyve közül (Fodor 1924, 1933) különösen a második került a figyelem középpontjába. 1934-ben kezdődött meg ugyanis a Földrajzi Közlemények hasábjain a két világháború közötti időszak földrajzának legjelentősebb tudományos vitája,

¹⁸ Fodor Ferenc levele Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának, Budapest 1939. november 24. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

amely a gazdaságföldrajzi térképezés problémáival indult, de egyre inkább kifejezetten Fodor Ferenc személye ellen irányult. Az érzelmekkel telített, hangnemében is eldurvuló vita (Czirfusz 2014) a párbajkihívásokig is eljutott, az egész magyar geográfus közvélemény figyelmét felkeltette, és jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Fodor és Teleki Pál viszonya az 1930-as évek közepére megromlott.¹⁹

Anyagi szempontból is jól jövedelmezett Fodor könyvívői munkássága, különösen 1927 és 1930 között, amikor a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdánál megjelent 11 könyve közül 9 látott napvilágot. A családi bevételekről 1925 és 1940 között vezetett tételes kimutatás szerint a könyvekért kapott munkadíjak és jogdíjak az összbevétel harmadát tették ki 1927-ben, 1928-ban, 1929-ben és 1930-ban.²⁰ Ez az extra bevétel teremtette meg a feltételét Fodor Ferenc régi álma beteljesülésének: egy saját családi ház felépítésének. Tulajdonképpen még a nagy gazdasági világválság is segítette a terv megvalósítását, a budapesti lakáshiány megoldására a kormány kedvező feltételű kölcsönt biztosított azoknak, akik albérlet kiadására is alkalmas házat építettek. Fodor Ferenc élt a lehetőséggel. Az Ábel Jenő utcában vásárolt egy telket, és 1931 márciusában kezdte meg az építkezést. A válság miatt az építőanyag és a munkaerő is olcsóbb volt, és nyár végére sikerült is befejezni az építkezést.²¹ Bár Fodor Ferenc a gondviselés jeleként értékelte tudományos munkáinak pénzügyi sikerét, nagy házának megépítésekor főként kollégái közül sokan összeráncolták szemöldöküket. Vélhetően a szakmai és anyagi sikerek szülte irigységet is számításba kell vennünk, ha meg akarjuk érteni, hogy miért romlott meg kapcsolata több közeli munkatársával, egykori tanítványával (Hajdú 2014, Lendvai Timár 2014).

Az 1930-as évek végére Fodor Ferencnek már volt néhány magas rangú szövetségese Budapesten, Teleki viszont egyre inkább távolságot tartott

¹⁹ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., pp. 28–29.

²⁰ Fodor Ferenc (1925–1940): *Összes keresetünk 1925–1940*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 27-97 1/6.

²¹ „Nagyon szomorú időkben segített hozzá a jó Isten, hogy hajlékot emeljek családomnak. Trianon tizedik évfordulójának idejében vagyunk. A gazdasági válság hullámai mindent elborítottak már. A munkanélküliség óriási. De éppen emiatt olcsóbb az építkezés.” Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 12.

egykori barátjától és tanítványától, miközben Fodor legjobb diákjai is – különösen az Eötvös-kollégista tanítványai, köztük Bulla Béla és Mendöl Tibor – elérték már azt a tudományos rangot, hogy versenyezni tudtak mesterükkel. Fodor Pécsre való távozása után az Eötvös Collegium földrajzi szakvezetésére Teleki ajánlására Bullát kérte fel Szabó Miklós igazgató,²² miközben a budapesti tudományegyetem az újonnan szervezett Emberföldrajzi Tanszék vezetését Mendöl Tibor nyerte el, pedig Fodor is pályázott az állásra. Ebben a kontextusban érthető igazán, hogy miért élte meg Fodor száműzetésként Pécsre való áthelyezését a II. világháború elején.

A második világháború alatt

1940 januárjában kezdte meg Fodor Ferenc tankerületi főigazgatói munkáját Pécsen, és 1943 februárjáig töltötte be ezt a tisztséget. A háború éveit a súlyos bizonytalanság és szomorúság éveit számára, és nem csak az egész Magyarországot és Európát elöntő véres katonai konfliktus miatt. Az elkeseredését felerősítette személyes csalódottsága, és úgy érezte, hogy pályája megrekedt.

1939 október közepén egy harmadik személytől értesült arról Fodor Ferenc, hogy Hóman Bálint Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter tankerületi főigazgatónak szeretné kinevezni Pécsre. A dél-dunántúli város igazgatási területének lakossága jelentős részben német volt, és Fodor Ferencné a férjéről írt életrajzban arra utalt, hogy a kormánynak szüksége volt a kiélesedő helyzetben határozottan fellépő oktatási vezetőre. *„A pécsvidéki németiség körében, a Volksbund keretében olyan méreteket öltött a propaganda, hogy már a magyar iskolák nyugalmát is veszélyeztette. Állandóak voltak az incidensek a magyar és német iskolák között. Teleki szerint ennek véget kellett vetni. Egy erőskezű, feltétlenül megbízható magyar egyéniségre volt szükség ehhez a munkához, és Teleki férjében látta ezt az egyéni-*

²² Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához, Budapest 1940. január 10. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

séget.”²³ Maga Fodor Ferenc is igyekezett kinevezését így értelmezni, de még ha büszkeséget is mutatott kifelé, belül emésztette az igazságtalanság, a csalódottság, sőt az árulás érzése. Pécsre kellett költöznie, le kellett mondania budapesti professzorságáról: így ez a kinevezés inkább büntetéssel ért fel, mint megtiszteltetéssel. A feladat fontosságát Fodor elsősorban nemzeti érdekekkel magyarázta, de valójában lefokozásnak, szakmai pályájában visszalépésnek és tudományos tehetsége eltékozlásának tartotta.²⁴ Csak az akkor miniszterelnöki posztot betöltő Teleki Pál sürgetésére nyugodott bele sorsába. Úgy tűnik, nem is volt más választása.

Végül Fodor Ferenc nem is igazán akarta vagy már nem tudta teljesen leplezni magányosságát, csalódottságát, azt az érzést, hogy az ország és a nemzet és perifériájára került. A feleségének 1940. január 28-án írt levél jól illusztrálja azt a búskomor hangulatot, ami egyre gyakrabban elfogta:

„Drága Virám!

Ma egész nap nagyon nehéz volt nekem! Úgy fáj, hogy nem tudtam hazamenni. A munkanapok még csak eltelnek valahogyan, de az ünnepek már nagyon nehezek. Tegnap, szombat délután is nagyon nyugtalan voltam, de ez még csak eltelt valahogy. De a mai nap igen nehéz volt. Reggel misén voltam a Maurinumban, azután egy félórát elsétálgattam két professzorral a hóesésben. Délben a püspöknél voltam látogatáson, de már délután alig tudtam mit csinálni. Estefelé azután elmentem egy moziba, hogy ne legyek olyan szörnyen egyedül. Zilahy

²³ Fodor Ferencné Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77, p. 24., ill. Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

²⁴ Fodor könnyen vonhatott párhuzamot a Pécsre való kinevezése és az 1911-es karánsebesi küldetése között. Kéziratban maradt, terjedelmes politikai földrajzi munkájának előszavában is a megvédendő „magyar végvidékként” ír a Dél-Dunántúlról. Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

Fodor Ferenc: egy magyar geográfus a XX. század első felében

*filmjét néztem meg. Csodálatos film, néztek meg mielőbb. Most azután a szomorú vacsora után neked írok. De panaszkodni nem akarok, miért neheztsem mindkettőnk életét?*²⁵

Minden szomorúság és szenvedés közepette azonban Fodor Ferenc bízott abban, hogy pécsi „száműzetése” rövid lesz. Abba a reménységbe kapaszkodott, hogy tudósként, oktatóként túl értékes ahhoz, hogy ilyen marginális társadalmi, kulturális és politikai feladatkörben foglalkoztassák. Igyekezett magát azzal megnyugtatni, hogy Budapestre visszatérve folytathatja majd tudományos és nemzetépítő munkáját. Optimizmusa 1940 nyarán tetőzött, amikor megtudta, hogy a budapesti tudományegyetemen a Földrajzi Intézetet Cholnoky nyugdíjba vonulása után két tanszékre osztják, és megszervezik az Emberföldrajzi Tanszékét. Tanszékvezetői kinevezésének lehetőségéről személyesen beszélt Hóman Bálinttal május 27-én. Fodor beszámolója szerint Hóman pozitívan állt a dologhoz, és bátorította, hogy pályázzon („*Felhívlak, hogy add be pályázatodat!*”).²⁶ Emellett Teleki is biztatta – legalábbis Fodor értelmezésében.²⁷

A két prominens támogatóban bízva Fodor Ferenc azonnal nekilátott pályázata összeállításának. Az álláspályázathoz készült hatoldalas önéletrajzában (amelyet kötetünkben is közlünk) tudatosan építette fel a hazafias tudós portréját, aki pályáját a nemzet kulturális, erkölcsi és lelki fejlődésének szentelte. Bár a feleségének május 31-én írt levélben azt írta a pályázati anyag előkészítéséről, hogy „*ez bizony elég nagy munka*”, a remény kétségkívül felvillanyozta, és megkönnyebbült, hogy egy ilyen előkelő professzori székbe térhet esetleg haza. A mindkettőjüket sújtó magányról már szinte múlt időben fogalmazott: „*Mégis talán már nem sokáig tart ez a nehéz helyzet. Én most nagyon bízom benne, hogy sikerül mielőbb*

²⁵ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. január 28.

²⁶ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 34.

²⁷ Uo., p. 35.

visszakerülni Pestre” A levél zárszava is optimista volt: „*Ne nyugtalankodj, meglátod, minden jó lesz, és nem lesz semmi baj, csak még kissé tarts ki!*”²⁸

1941. január 2-án viszont Fodor Ferenc sokkoló hírt kapott: pályázatát elutasították. Hóman megszegte ígéretét, és Fodor egyik korábbi diákját, Mendöl Tibort nevezte ki tanszékvezetőnek.²⁹ A keserű pirulát le kellett nyelni. Fodor csalódottságát fokozta, hogy Teleki és Hóman szavait garanciának tekintette pályázata sikeréhez. Úgy érezte, elárulták, és ez csak még jobban felerősítette kitaszítottság-érzését: mindentől elszakították, amit a háború előtt magánéletében és szakmai pályáján elért. Az *Életem eseményeiben* így írt erről: „*Az év azzal a szörnyű csalódással kezdődött, hogy az emberföldrajzi tanszéket mással töltötték be, Hóman és Teleki biztatása ellenére. Most már igen borúsak a Budapestre visszakerülés kilátásai.*”³⁰

Bármennyire is borúsnak tűnt a jövő 1941-ben, Fodor Ferenc legálább azt elérte 1943-ra, hogy Pécsről áthelyezve budapestvidéki tankerületi főigazgatónak nevezzék ki. Mindenképpen „*nagy megnyugvás*”³¹ volt Fodornak, hogy visszatérhetett a fővárosba, újra együtt lehetett családjával, barátaival, és megnőtt az esélye annak is, hogy az egyetemi pályára visszakerüljön. Az 1943-as év első felének szakmai sikerei és hivatalos kitüntetései azt jelezték előre, hogy közeli a dicsőséges visszatérés. Hivatalosan 1943. február 15-én kezdte meg főigazgatói munkáját a pestkörnyéki tankerületben. A napilapokban megjelent tudósítások üdvözölték kinevezését.³² Négy nappal később a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt társelnökévé

²⁸ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 31. Az optimizmus már a két héttel korábban írt levelében is megjelent, talán ekkor értesült Fodor a jó hírről, hogy egy új tanszéket szerveznek Budapesten. Azt írta Virának, hogy ne aggódjon, Isten átsegíti őket a nehéz időszakon, ami talán már nem tart sokáig: „*Én hiszem, hogy mi békésen kihúzzuk az időt.*” Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 19.

²⁹ A sors iróniája, hogy a pályázathoz beadott önéletrajzában Fodor Ferenc éppen Mendöl Tibort nevezte meg (Bulla Béla és Kádár László mellett) az egyik legjobb tanítványának. Fodor Ferenc (1940): *Önéletrajz/Curriculum Vitae*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/1., p. 5.

³⁰ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 35.

³¹ Uo., p. 40. Az 1943-as év összegzését Fodor Ferenc így kezdte az *Életem eseményeiben*: „*Végre véglegesen megtaláltam a munkakörömet. Nagy megnyugvás.*”

³² Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Újságkivágások 1940–1944.

választották meg: az országos fontosságú tisztség ismét a nemzetépítő munkájára irányította a közvélemény figyelmét.³³ Pár héttel később jelent meg a *Jászság életrajza*. A kötet nagyon jó kritikát kapott, sőt májusban az MTA Serbán-díját is elnyerte.

A budapesti hazaköltözés öröme és a szakmai-közéleti sikerek átmeneti megnyugvást hoztak ugyan, de a nemzet és a saját sorsa miatti aggodalmat nem szüntették meg. Külső és belső ellenséges, destruktív erők pusztulással fenyegettek. A hazai szélsőjobboldali politikai csoportok előretörése fokozta a háború alatti feszültséget Magyarországon és Budapesten – Fodor Ferenc a fővárost társadalmilag és politikailag ugyanolyan ingatag állapotban találta, mint a Dél-Dunántúlt.³⁴ A nyomasztó társadalmi, kulturális, politikai és egzisztenciális instabilitás érzését tovább erősítette az egyre bizonyosabbá váló felismerés, hogy Németország (és vele együtt Magyarország is) elveszíti a háborút. Sok magyarral együtt Fodort is elkésérették az orosz frontról egyre sűrűbben érkező hírek a német és magyar katonai kudarcokról, és már előre sejteni lehetett, hogy mi fog történni azzal az országgal, amely a teljes győzelemre törő szovjet csapatok, illetve az egykor legyőzhetetlennek hitt és még mindig a végsőkig küzdő német hadsereg maradványai közé szorult.

Magyarország 1944-ben vált csataterré, a harcok késő ősszel érték el Budapest elővárosait. Bár a vereség elkerülhetetlennek tűnt, Hitler mégis Budapest megtartását adta parancsba katonáinak, így a város és Magyarország sorsa is megpecsételődött.³⁵ A német és a magyar csapatok berendezkedtek a „Festung Budapest” védelmére, a főváros lakossága pedig az elhúzódó ostromra készült, aminek kegyetlenségét később Leningrád

³³ Uo.

³⁴ A dél-dunántúli tapasztalatairól így írt: „Ott nem elméletileg, de a napi eseményekben, minden ízemmel éltem a politikai földrajzot az akkor már izzó nemzetiségi talajon.” Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

³⁵ Maga Fodor Ferenc is azt írja ostromnaplójában, hogy Magyarországot gyakorlatilag elkerülték a szövetséges bombázások egészen 1944 áprilisáig. 1944 márciusában viszont Németország megszállta az ingadozó Magyarországot, válaszul a kormány tapogatózó különbéke-tárgyalásaira, és arra, hogy a magyar kormány vonakodott a „végső megoldás” teljes alkalmazásától. Fodor Ferenc (1944–1945): *Buda ostromának naplója*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/7., p. 1.

és Sztálingrád ostromáéhoz hasonlították. A szovjet csapatok 1944 decemberében körülvették a várost, és karácsony után már a leghevesebb harcok dúltak. A szovjetek végül csak 1945 februárjában számolták föl az ellenállás utolsó fészkeit (Ungváry 2003). Az ostrom alatt Fodor már rég nem volt állami szolgálatban: a nyilas hatalomátvételt követően a fasiszta eszméket elutasító Fodor Ferencet még 1944 októberében „rendelkezési állományba helyezték”, és felmentették állásából. Miután a szovjet csapatok elfoglalták Budapestet, 1945. február végén helyezték vissza ismét hivatalába.³⁶

A kommunizmus időszaka

Fodor Ferenc és a családja számára az 1948-49-es kommunista hatalomátvételt követő évek nehéz, nyomorúságos és fenyegető időszakot hoztak magukkal – ahogy Hajdú Zoltán írta: a „nyugdíjas nyugtalanság éveit” (Hajdú 2006, XXI). 1945-ben Fodor ügyében két igazolási eljárást is lefolytattak: egy hosszabbat a minisztériumban és egy rövidebbet az egyetemen. Mindkét munkahelyén igazolták. Ennek ellenére, a kulturális államtitkár 1946 májusában azt közölte Fodor Ferencel, hogy „*be kell adnom nyugdíjazási kérvényemet, mert a miniszternek politikai okokból szüksége van helyemre a pártok követeléseit folytán*”.³⁷ Ígértet kapott arra, hogy tanterületi főigazgatói állásából való felmentése után visszakapja professzori állását a közgazdaságtudományi karon. Ez azonban már nem történt meg, így Fodor Ferenc 1946 júliusában nyugdíjba vonult.

A Magyar Dolgozók Pártja Rákosi Mátyás vezetésével a Szovjetunióban alkalmazott sztálinista elnyomó rendszert vezette be Magyarországon. Fodort már a háború után hatalmába kerítette a reménytelenség és a félelem érzése a politikai és gazdasági bizonytalanságok miatt, az 1940-es évek végén pedig a helyzet még rosszabbá vált. Látva a kommunistáknak a magyar társadalom egészét és különösen a középosztályt sújtó egyre keményebb intézkedéseit, Fodort egyre többször fogta el

³⁶ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 42., 44.

³⁷ Uo., p. 48.

a kétségbeesés: lehet-e még egyáltalán jövője saját magának, a családjának és a nemzetének.

Bár a Fodor-család kimaradt az 1951. június végén kezdődő budapesti kitelepítésekből (ami a város jómódú középosztályi lakónegyedeiből 14-15 ezer ember érintett [Mark 2005, 967]), de házukat 1952 februárjában államosították. A gondokat tetézte, hogy Fodor Ferenc nyugdíját csökkentették, és egy rövid időre fel is függesztették, miközben az államosított házukban már lakbért is fizetniük kellett. A legnagyobb megaláztatás mégis Tudományos Minősítő Bizottságtól érte, ahova folyamatosan pályázott, hogy az újonnan bevezetett szovjet típusú tudományos minősítési folyamaton átmenjen. Nem sokkal a TMB megalakulása után, 1952. december 31-én nyújtotta be első kérelmét a kandidátusi fokozat megszerzésére. Két évig válasz nélkül hagyták, ekkor újra pályázott, de elutasították. Fodor nem adta fel a reményt: két évvel később, 1956-ban Bulla Béla, az egykori collegiumi tanítvány és kolléga támogatásában bízva ismét pályázn próbált. (Bulla Fodornál sokkal sikeresebben tudta helyzetét az új rendszerben stabilizálni [l. Győri, Gyuris 2012; Marosi 2006; Hajdú 2009, XIII.]) Nem tudjuk pontosan, hogy Bulla milyen erőfeszítéseket tett Fodor érdekében, de ez a pályázat is elbukott. A rákövetkező évben a magyar földrajztudomány történetét bemutató terjedelmes kéziratát nyújtotta be disszertációként, de ezt is elutasították. Három évvel később, 1960 februárjában tette meg Fodor az utolsó kísérletet (ez volt az ötödik alkalom nyolc év alatt). Ahogy a korábbi pályázatokat, ezt is visszautasították. (Bővebben l. Jobbitt 2014, 2015.)

A Rákosi-korszak sok nehézsége és az egyre romló egészségi állapota ellenére Fodor Ferenc folyamatosan kereste a tudományos kutatás és publikálás lehetőségét. 1949 és 1957 (az utolsó publikációjának éve) között nem kevesebb, mint 5 önálló könyvet, füzetet és 13 tanulmányt közölt. Bár ez a mennyiség elmarad a két világháború közötti hatalmas korpusztól, de így is jelentős tudományos teljesítményt jelent. Hasonlóképpen jelentős a kéziratban maradt szakmunkák és önéletrajzi munkák mennyisége is (ez utóbbiak közül közlünk négyet ebben a kötetben).

Az önéletrajzi írások

Bár a négy önéletrajzi írás között átfedések is vannak, a céljukat és a stílusukat tekintve jelentősen különböznek: más és más megvilágításban mutatják be Fodor Ferencet és a kort, amiben élt. Egymás után olvasva ezeket, mély és bensőséges képet kapunk Fodor Ferencről, a tudósról és az emberről, akinek az élete a magyar történelem radikálisan különböző korszakait kötötte össze a kései 19. századtól az 1956-ot követő évekig.

A dokumentumokat kézbe véve feltűnő, hogy Fodor ügyelt a részletekre, és rendkívül pontosan kötötte dátumokhoz még gyermekkorának történéseit is. (Ebből a szempontból kiemelkedik az *Életem eseményei*.) A részletgazdagság mellett az események interpretálása és a nyelvezet is érdekes: sokat elárul arról, hogyan látta Fodor a világot és benne saját magát. Az önéletrajzok rávilágítanak arra, hogy a faluból a fővárosig emelkedő középosztálybeli, konzervatív-nemzeti értelmiségit mennyire foglalkoztatták a személyes és szakmai előmenetelén túl az ország gondjai: a gazdasági nehézségek, a politikai változások, a társadalmi marginalizáció, Magyarország területi feldarabolódása és a háború traumája. A négy önéletrajzot ezenkívül egy sajátos közös vonás is összeköti: Fodor életének nagyon nehéz időszakában keletkeztek. Úgy tűnik, hogy ezekben az időkben szívesen temetkezett bele saját múltjába, illetve a múltjáról alkotott narratívába, hogy ellensúlyozza a jelen csalódásait és aggodalmait.

Az önéletrajzi írások eredetileg Fodor Ferenc hagyatékának részeként a családi iratok között voltak, onnan kerültek az esztergomi Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum gyűjteményébe, ahol ma is őrzik ezeket. A jó minőségben megmaradt, könnyen olvasható anyagok közül az *Emlékeztül*, a *Curriculum vitae* és az *Életem eseményei* írógépen készült, az *Élettörténet* pedig kézzel írt formában. Az utóbbi két anyag egyes részeit (hasonlóan a kéziratban maradt szakmunkákhoz) Fodor a fejezetek lezárása után is elővette, és az elkészült részekhez újabb és újabb „betétlapokat” csatolt, amelyeken új információkkal bővítette a szöveget vagy javította az általa felfedezett pontatlanságokat. A kéziratokat teljes terjedelmükben, változtatások és csonkítások nélkül közöljük. A szöveggondozás során mindössze annyit tettünk, hogy az írásmódot a mai helyesírási szabályokhoz igazítottuk, illetve a tulajdonnevek (helynevek, személynevek)

írásmódját egységesítettük. Úgy éreztük, hogy a szöveg kommentárok nélkül is jól érthető, ezért nem láttuk el magyarázó lábjegyzetekkel.

Emlékezetül (1931)

A rövid, 13 oldalas szöveget Budapesten írta Fodor Ferenc. Az 1931. június 21-re datált önéletrajzi időkapcsolat bizonyosan azért készítette, hogy a jövőben valaki majd „felfedezze”. A levéltárban található dokumentum jobb felső sarkába ceruzával ezt írta: „*Házunk zárkövében 1931-ben elhelyezett okmány másolata.*”³⁸ Rögtön az írás elején világossá teszi, hogy bárki is találja majd meg az elrejtett szöveget, az a leszármazottainak íródott. A történet azt meséli el, hogy milyen kemény munkával érte el sikereit és építette fel pályáját. Az *Emlékeztül* a saját élettörténete, beszédes, hogy a felesége, Vira szinte hiányzik ebből az önéletrajzból. Már az első oldalon világossá válik viszont, hogy a Fodor-család múltjának, Fodor Ferenc őseinek bemutatása központi helyet foglal el a narratívában. A családjának a történetét Fodor a magyarság történetébe ágyazva mutatja be, így az is jól kitapintható, hogy ő hogyan gondolkodik az autentikus magyar múltról.

Szintén fontos eleme a szövegnek az első világháború utáni időszak bemutatása. Fodor megpróbálja érzékeltetni a jelen zordságát, és utal arra, hogy a jövő is nagyon bizonytalan, annak ellenére, hogy a magyar ügyet, Trianon revízióját már olyan személyiségek támogatják, mint lord Rothermere vagy Mussolini.

A tekintélyes méretű ház felépítésével kapcsolatos kritikákat is különféle módokon próbálja meg kivédeni, megemlíti pl. hogy csak keresztény iparosok vettek részt az építkezésben. A nagy nehézségek között elvégzett kemény munka vissza-visszatérő eleme a szövegnek, ahogy vallásossága is többször megjelenik az életrajzban (l. pl. „*Ezt a házat Isten segítségével saját erőmre támaszkodva emeltem.*”³⁹) Ahogy a többi önéletrajzi munkájában, ebben is kiemeli Eötvös collegiumi tanári működését, és a *Curri-*

³⁸ Fodor Ferenc (1931): *Emlékeztül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 1.

³⁹ Uo., p. 10.

culum Vitae-hez hasonlóan collegiumi munkájának nemzetépítő jellegét hangsúlyozza.

Curriculum Vitae (1940)

Ez a rövid dokumentum 1940-ben Pécsen született. Minden valószínűség szerint ez volt az az önéletrajz, amit a Pázmány Péter Tudományegyetem Emberföldrajzi Tanszékének betöltésére kiírt pályázatra adott be. A rövid, hivatalos életrajz a magyar parlament által 1939. május 5-én elfogadott második zsidótörvény előírásaival összhangban készült. A jogszabály 5. paragrafusa így rendelkezett: „*Tisztviselőként vagy egyéb alkalmazottként zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más köztestület, közintézet vagy közüzem szolgálatába.*”⁴⁰ Ez az oka annak, hogy Fodor a dokumentum elején részletesen bemutatja, hogy felmenői között nem voltak zsidók. A 3. és az 5. oldalon röviden említi Eötvös collegiumi munkáját, kiemelve, hogy olyan kiváló tudósok képzésében működött közre mint Mendöl Tibor, Bulla Béla és Kádár László.

Életem eseményei (1945 után)

Nehéz meghatározni, hogy pontosan mikor kezdte el összeállítani ezt az önéletrajzát, de nagyon valószínű, hogy még az 1940-es évek elején, Pécsen fogott hozzá. Amit viszont az utolsó bejegyzésből biztosra tudunk, az az, hogy 1959 karácsonya után már nem bővítette a kéziratot.

Annak ellenére, hogy az *Életem eseményei* nem egybefüggő, elbeszélő szöveg, hanem vázlatos, dátumokhoz között bejegyzésekből áll, fontos tényyszerű, kronologikus információkkal szolgál Fodor Ferenc életútjának és a történelmi kontextusnak a jobb megismeréséhez. A Trianon előtti időszakról írva Fodor sok fontos nemzetközi eseményről is beszámol, pl. az Erzsébet királyné elleni merényletről (1898), a szerb király meggyilkolásáról (1903), az első és második balkáni háborúról (1912, 1913),

⁴⁰ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8098>

a japán–orosz háború 1904. februári kitöréséről (ez utóbbiról még azt is megemlíti, hogy a magyarok nagy szimpátiával voltak a japánok iránt). Ugyanígy számos belpolitikai eseményről is említést tesz, pl. 1906 januárjához ezt írta: „A koalíciós harcok tetőpontjukon vannak. Megindul a végső ellenállás, megkezdődik a tulipán-mozgalom.”⁴¹ Ezen kívül olyan kiemelkedő magyar személyiségek haláláról is beszámol, mint pl. Kossuth vagy Jókai. A néhány nemzetközi és hazai eseménynek az említése valószínűleg azt jelzi, hogy ezek nyomot hagytak a személyiség-fejlődésében, beszédtemául szolgáltak a családban vagy a gyerekek között.

Az önéletrajz információgazdagsága abba is bepillantást enged, hogyan élte meg a középosztályba éppen belépőt szerző Fodor Ferenc a modernizálódó, XX. század eleji Magyarországot. Természetesen az *Életem eseményei* megírása során Fodor szelektált múltjának eseményei közül, és csak azokat szőtte be a történetbe, amelyeket fontosnak ítélt. Végeredményül egy különösen részletes anyagot kapunk egy olyan ember életéről, akinek társadalmi mobilitása több vonatkozásban is sikeres volt: egy olyan világba jutott be, amely a hozzá hasonló származású emberek előtt elzárt volt.

Ennek az önéletrajznak a segítségével az is rekonstruálható, hogyan járta be, hogyan „fedezte fel” a fiatal Fodor Ferenc Magyarországot. (Megemlékezik pl. az első, 1904-es budapesti útjáról, megemlíti, hogy 1909. november 27-én pillantotta meg először a Balatont, 1910-ben járta be Debrecent, és akkurátusan beszámol a különböző városok-falvak felkereséséről, hegyvidéki kirándulásairól.) Egy olyan ember jelenik meg az önéletrajzában, aki nemcsak felületesen „szétnézni” akar az országban, hanem teljesen és bensőségesen meg is akarja ismerni.

Különösen érdekes ebben az életrajzban, hogy Fodor érzelmileg hogyan viszonyult élete különböző szakaszaihoz, visszatekintve milyen karaktert adott az egyes időszakoknak. Kétségtelen, hogy nem ez volt az alapvető szándéka, de a történeti információk és a személyes emlékek szövetén keresztül láthatóvá válik, hogyan élte meg az eseményeket, és persze az is felsejlik, hogy önéletrajzíróként hogyan periodizálta az életét. A Biharban és Szatmárban töltött gyerekkorának, fiatalkorának éveire (nem túlságosan meglepően) nagyon melegen emlékszik vissza, a szöveg

⁴¹ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 4.

a reményteljességet tükrözi: előtte állt az élet. Az egyetem befejezése és az első világháború kitörése közti évek bemutatását a fájdalmas emlékek dominálják, a Virával való kapcsolatának az 1913-as házasságkötésüket megelőző nehézségei. Úgy tűnik, hogy ez az időszak érzelmileg megkínozta Fodor Ferencet (bővebben l.: Jobbitt 2008, 68–75). Az 1930-as éveket a Teleki Pállal való, a felszínen (és az önéletrajzban) félig-meddig leplezett konfliktus jellemezte, ami Fodor belső feszültségét, szorongását és depresszióját erősítette fel. Az önéletrajz tanúsága szerint 1931-ben romlott meg baráti viszonyuk, és a helyzet csak rosszabbodott 1934-ben, majd újra 1935-ben. A problémákat személyes nehézségek és más szakmai konfliktusok is tetézték, amik az egészségét is megrendítették: 1935. január 15. és február 12. között közel egy hónapot töltött idegstanatóriumban. Így írt erről: *„A hárshegyi idegstanatóriumban voltam, teljesen kimerültem az ellenem folytatott hajsza, Telekivel való bajok, anyagi nehézségek és az egyetemen való elrekedés miatt.”*⁴² A második világháború utáni időszakban az egzisztenciális válság komorsága jelenik meg az önéletrajzban, és képet kapunk arról is, hogyan kerítette hatalmában a bizonytalanság és a félelem a kommunista rendszer 1948-49-es megszilárdulása után (bővebben l.: Jobbitt 2014, 2015).

Élettörténet (1941–1950)

A kötetben publikált dokumentumok közül ez az egyetlen, aminek az eredeti címét nem ismerjük, így azt a címet használjuk, amit a Duna Múzeum munkatársai adtak neki a gyűjteményükbe kerülésekor. Valószínű, hogy Fodor ezt is ellátta címmel, de egyelőre még nem került elő olyan irat, amiből az eredeti címet azonosítani lehetne.

Az első bejegyzéstől, 1941. január 8-tól számítva körülbelül egy évtizeden keresztül írta megszakításokkal ezt az önéletrajzot Fodor Ferenc. Abból kiindulva, hogy milyen részletesen mutatja be családjá történetét, illetve éves bontásban életének eseményeit egészen 1924-ig, feltételezhetjük, hogy az lett volna a „teljes, átfogó” önéletrajza, de valamiért félbehagyta ezt a vállalkozást 1950 decemberében, és így befejezetlen maradt

⁴² Uo., p. 29.

az 1962-es haláláig. Annak ellenére nagyon értékes forrás, hogy a „nagy történetnek” csak egy kisebb része került megírásra. Egyrészt minden önéletrajza közül ez a legrészletesebb, másrészt jó képet ad arról, milyen volt Fodor lelkiállapota az 1940-es években. Talán ezeknél is fontosabb, hogy ebből a kéziratból derül ki leginkább, mit tartott fontosnak az életútja, a személyisége formálódásában, illetve az is jól látható, milyen emléket akart saját magáról az utókorra hagyni.

Az *Élettörténetet* Fodor Ferenc négy nagyobb szakaszban írta meg. Az első 23 kézzel írt oldal 1941 januárja és márciusa között született. A január 8-án írt bevezetésen érződik, hogy Fodor szerette a drámai megfogalmazásokat, de kitapintható az egész életét végigkísérő és időskorában felerősödő egzisztenciális szorongás is. A háborús bizonytalanság, a szakmai „lefokozása” és pécsi „száműzetése” ismét előtérbe tolta a kérdéseket: mi az értelme és célja az életének, hogyan helyezheti el saját magát és őseit a magyarság történelmében. Így fogalmazott: „*Jólesik visszanéznem, és vizsgálnom életem útjait. Vizsgálom magamnak, és emlékszem azok számára, akiknek majd talán kedves lesz visszaemlékezni ezekből a sorokból reám is. Tudom, mennyire fáj néha, hogy elődeim életét, sorsát, küzdelmeit homályba takarja a múlt, az emlékezet hiánya. Keveset tudok róluk, alig tudom, honnan jöttek, honnan jöttem.*”⁴³ Más publikálatlan kézírataiban, pl. a *Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár életében* vagy *A magyar lét földrajzában* is találkozunk ezzel az emelkedett, patetikus stílussal, ami nemcsak irodalmi hajlamáról árulkodik, hanem arról is, hogyan látta saját magát történelmi szereplőként. Ez magyarázhatja azt a vágyát is, hogy minél pontosabban idézze fel a múltat, mert így majd őrá is megfelelően fognak emlékezni a jövőben (bővebben l.: Jobbitt 2011a, 2013).

A kedves tenkei gyerekkori emlékei mellett Fodor Ferenc nagyon hosszan ír családi gyökereiről az *Élettörténet* első részében. A családtörténet részletes genealógiai áttekintéssel alapozza meg, és mintha attól félne, hogy a jövő generációi megkérdőjelezhetik magyarságát, hangsúlyozza, hogy csak magyar vér folyik az ereiben: „*Az kétségtelen, hogy családomban kizárólag magyar, legföljebb besenyő vér lehet, de más nem.*”⁴⁴ Azt is

⁴³ Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3., p. 1.

⁴⁴ Uo., p. 2.

kiemeli, hogy felmenői mindkét oldalról legalább négy generáció óta a Körös völgyében élnek, így minden szál a szülőföldjéhez köti: *„Végeredményben azonban visszamenőleg legalább 4 nemzedéke minden őszámunk a Körös-völgyi magyarság része volt. Magam is ezt a tájat érzem legközelebb a lelkemhez, ezt érzem leginkább véremben, ez a szülőföldem.”*^{45, 46}

Fodor egy évig nem folytatta a kéziratot, és csak 1942. január 20-án vette elő újra, amikor öt és fél oldallal bővítette. Az új rész 1898 szeptemberével, a család Szatmárnémetibe költözésével kezdődik, és Fodor Ferenc első három gimnáziumi évét írja le. Ezután újabb öt év telt el bejegyzés nélkül 1947 októberéig. Ekkortól viszont Fodor kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948. július 7-ig dolgozott az önéletrajzon: ez lett az anyag legterjedelmesebb része. Éves bontásban mutatja be a Szatmárnémetiben töltött diákkorát, budapesti egyetemi éveit, karánsebesi tanárságát és a Budapestre való visszatérését. Az 1901 és 1924 közötti időszakot átfogó szövegrész különösen értékes: Fodor Ferenc ebben a visszatekintésében a többi önéletrajzához képest mélyebben, önkritikusabban mutatja be a saját történetét. A szövegből az is kiderül, hogyan élt egy konzervatív-nacionalista értelmiségi a Trianon előtti Magyarország periferiáján, és hogyan élte meg a századelő eseményeit, majd pedig a drámai politikai és társadalmi átalakulást az első világháború végén.

Önéletrajzában megemlékezik Eötvös collegiumi munkájáról is, ahová 1923 szeptemberében hívták meg tanítani. Tanítványai közül Mendölt, Bullát és Kádárt emeli ki, és név szerint említi meg az igazgatókat (Bartoniék Gézát, Gombocz Zoltánt és Szabó Miklóst), illetve a Collegium kurátorát, Teleki Pált. Fodor Ferenc 16 éven keresztül volt a Collegium szakvezetője, és megújította a Collegium földrajzi képzését; nem túloz, amikor saját munkáját így jellemzi: *„Ezek az előadások igen magas szín-*

⁴⁵ Uo., p. 12.

⁴⁶ A szülőföldbe, a tájba való belegyökerezés eszméje megjelenik abban a bejegyzésben is, amit az 1922-es angliai cserkészátarozásra emlékezve írt Fodor Ferenc 1948. május 19-én: *„Angliai utazásomnak igen sokat köszönhettem. Itt nyílt először kilátás számomra a nyugat-európai élet felé. Amit láttam, ott megéltem, egész életemen át mély sóvárgással vonzott ilyen életre, kiszakadni a mi koldus-kicsiségünkől, de ez a vágy mindig csak gyökértelen ábrándozás maradt, mert ha még alkalmam nyílt volna is erre, mint ahogy sokszor nyílt, annyira mélyen volt minden gyökerezve a magyar földben és életben, hogy nem tudhattam volna talajt változtatni.”* Uo., p. 104.

vonalon mozogtak.”⁴⁷ Collegiumi tevékenységét így összegzi: „Igen sokat értem el ezzel a tanársággal, hiszen a legmagasabb színvonalú magyar intézetben adhattam elő, bár anyagilag ez alig jelentett valamit.”⁴⁸

Az 1947-ben és 1948-ban írt részekben, illetve 1950. november 28-án és december 3-án keletkezett utolsó oldalakon Fodor Ferenc részletesen beszámol a magyar cserkészmozgalomban betöltött szerepéről. Az *Életem eseményeiben* írt beszámolójához hasonlóan ebből a kéziratból is kiderül, hogy mennyire fontossá vált számára a cserkészmunka az első világháború után. A fiatalokkal való foglalkozás számára sokkal több volt egy elvégzendő feladatnál, Fodor mélyen át is élte a cserkészeti ideáit. A legfontosabb erkölcsi szabályrendszert találta meg ezekben az eszmékben, és ezeket az erkölcsi normákat másoknak is át szeretne volna adni (bővebben l.: Jobbitt 2011b). Az 1936-ban balesetben meghalt fiára emlékezve így írt: „Drága jó kis fiam élete utolsó pillanatáig hűséges és tiszta cserkész maradt. Mindig hálás leszek az Úristennek, hogy az én fiam ebben a magas erkölcsi színvonalú ifjúsági mozgalomban nőhetett fel, hiszen testileg-lelkileg ez nyomta rá bélyegét egész lényére.”⁴⁹

A kötet szerkesztőiként úgy látjuk, hogy a négy önéletrajz közül ez az írás a „legőszintébb”, a leginkább önkritikus, de egyben a legszomorúbb is. Minden szempontból különbözik a több mint egy évtizeddel korábban írt *Emléketül* című önéletrajztól, amiben Fodor a saját életét személyes és szakmai sikerek sorozataként mutatta be. Az *Élettörténetben* a kudarcok és a csalódások is helyet kapnak. Még a fiatalkori emlékeit is átértékeli ebben az önéletrajzban: számot vet például a gimnáziumi évek tanulmányi nehézségeivel, és őszintén ír a feleségével való sokszor boldogtalan kapcsolatáról. Feltételezhető, hogy legalábbis az önéletrajz bizonyos részeit a közvetlen családjának szánta. Fodor Ferenc alá is húzott néhány olyan mondatot, ami közvetlenül a feleségének szólt, és Virának szánt néhány szándékosan élesen megfogalmazott megjegyzést is.

⁴⁷ Uo., p. 105.

⁴⁸ Uo., p. 106.

⁴⁹ Uo.

Fodor Ferenc újrafelfedezése 1989 után

Fodor Ferenc 1939-ben, pécsi tankerületi főigazgatóvá való kinevezésékor a tudományos élet perifériájára került, és a második világháború után már nem igazán volt esélye arra, hogy elvesztett pozícióját visszaszerezze. A magyar földrajznak, a magyar tudományosság egészével együtt az 1940-es évek második felében az egyre erősödő szovjetizációval kellett szembenéznie. (A szovjet típusú átalakításról maga Fodor így fogalmazott tudománytörténeti kéziratában: „Ami 1944 óta történt, az már nem tudománytörténet, az már politika, és tudományunk derékbatörése, majd elhantolása. Erről ma még nem szólhat a tudománytörténet, de egykor kétségtelenül szólania kell és szólani fog.”) (Fodor 2006, 285). Fodor mellőzöttségét a halála után az elfelejtése folytatta. A halála évében nem közzöltek nekrológokat a magyar földrajzi folyóiratok; emlékező írások, az életművet elemző áttekintések később sem jelentek meg. Nagyon találó Dövényi Zoltán megfogalmazása: „Amikor 1962 májusában Fodor Ferenc meghalt, az akkori magyar földrajztudomány úgy tett, mintha semmi sem történt volna, mintha nem is az egyik legnagyobb életművel rendelkező geográfusunk szállt volna a sírba.” (Dövényi 2006, IX).

Fodor Ferenc munkáira a szocializmus évtizedeiben elfogytak a hivatkozások, az egyetemi kurzusok irodalomjegyzékeiben sem szerepelt a neve. Bár a levéltárakban, kéziratárakban porosodó művei közül *A magyar földrajztudomány történetét* még kézirat formában olvasta néhány tudománytörténeti érdeklődésű geográfus (Hajdú 2006, XII), de Fodor Ferenc életműve iránti érdeklődés csak az 1990-es évek végén élénkült meg. Tanulságos történet, hogy e kötet szerkesztői hogyan találtak el először Fodor Ferenc munkáival. Győri Róbert Probáld Ferencnél hallgatott egy speciális kollégiumot az ELTE-n 1998-ban, ahol az olvasmányok között több két világháború közti Fodor-írás is szerepelt. A szeminárium lezárulta után Probáld Ferenc több paksamétányi anyagot adott kölcsön (amihez ő is akkoriban jutott hozzá): *A magyar földrajztudomány története* fénymásolt kéziratát. Óriási lendülettel, szinte szamizdatként olvastam a terjedelmes művet, az írás érdekességét csak fokozta titokzatos, évtizedeken át lappangó jellege: úgy éreztem elhallgatott igazságokba nyerek beavatást. Steven Jobbittnak, aki a Torontói Egyetem történész doktoran-

duszaként 2003-ban érkezett Magyarországra a trianoni trauma hatásait kutatni, már Győri Róbert ajánlotta, hogy Fodor Ferencsel foglalkozzon. Steve számára nagyon ígéretesnek tűnt a bőséges levéltári anyagot maga után hagyó prominens geográfus pályájának, személyiségformálódásának kutatása: az életutató feldolgozó doktori értekezését végül 2008-ban védte meg.

A két példából sejthető, hogy több oka is volt annak, hogy Fodor Ferenc eltemetett munkássága a rendszerváltás után újra napvilágra került. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy az újrafelfedezéshez leginkább a kéziratban maradt szakmunkák, a bőséges személyes iratanyag, fotóalbumok, a visszaemlékező írások, életrajzi anyagok nagy száma járult hozzá. Egyszerűen fogalmazva: volt mit „felfedezni”. Mintha Fodor Ferenc élete utolsó évtizedeiben tudatosan gondoskodott volna arról, hogy a jövő tudós generációi kezében legyen forrásanyag, amikor majd az életművét kutatják. A különböző szakterületekről érkező kutatóknak persze más és más volt fontos a gazdag hagyatékából. A politikatörténet-szek számára Fodor Ferenc Teleki Pál közeli munkatársaként volt érdekes, a geográfusokat elsősorban a szakmunkák érdekelték. Sokan a kommunizmus által a tudományból száműzött, hallgatásra ítélt tudóst látták Fodor Ferencben. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a publikált életmű néhány darabja is időtállóan bizonyult, különösen igaz ez *A Jászság életrajzára*, ami a Jászsággal foglalkozó helytörténészek alapvető forrása mind a mai napig. (Jászberényben utcanév is őrzi Fodor Ferenc emlékét.)

A megélenkülő érdeklődés Fodor munkáinak újrakiadásában, illetve több, nagy terjedelmű kézirat megjelentetésében is testet öltött. A sort *A Jászság életrajzána*k 1991-es reprint kiadása nyitotta (Fodor 1991), majd 2001-ben jelent meg Szávai Ferenc Tibor gondozásában és Tilkovszky Lóránt kísérőtanulmányával Fodor Ferencnek Teleki Párról az 1940-es évek végén írt munkája (Fodor 2001). 2006-ban látott napvilágot az MTA FKI-ban, Dövényi Zoltán szerkesztésében és Hajdú Zoltán kísérőtanulmányával a monumentális kézirat, *A magyar földrajztudomány története* (Fodor 2006). (A megjelent kötet terjedelme meghaladja a 800 oldalt!) 2009-ben pedig a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke jelentette meg újra Keményfi Róbert szerkesztésében és Hajdú Zoltán bevezető tanulmányával *Az elnemsodort falut* (Fodor 2009). Az Eötvös Collegium 2012-ben konferenciával emlékezett meg egykori szakvezető tanára születésének 125. és

halálának 50. évfordulójáról (Győri 2012), az elhangzott előadások többsége a Collegium által kiadott kötetben napvilágot is látott (Győri 2014). Az elmúlt két és fél évtizedben Fodor Ferencről megjelent tanulmányok teljes körű felsorolására itt nem vállalkozunk, hiszen ezek száma két-három tucatnyi.

Köszönetnyilvánítás

Ennek a kötetnek a megjelenése sok ember önkéntes munkájának és önzetlenségének köszönhető. Mindenekelőtt köszönettel tartozunk Fodor Ferenc unokáinak és dédunokáinak, akik egyéb támogatásaik mellett rendelkezésünkre bocsájtottak több kéziratot és a családi fényképgyűjtemény nagyapjukra, illetve dédapjukra vonatkozó részét. Köszönetet szeretnénk mondani a Szalkai Tímeának, az esztergomi Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum igazgatójának is, aki engedélyezte, hogy a gyűjteményükben őrzött kéziratokat publikáljuk. Az eredeti anyagok begépelésének fáradságos munkáját az Eötvös Collegium Mendöl Tibor Földrajz- és Földtudományi Műhelyének hallgatói végezték el. Árvai Anett, Bajzáth László, Érdi Gábor, Mikle György, Patkó Levente, Váczi István és Varga György kollégistákhoz Budai Mátyás csatlakozott külsős hallgatóként: lelkiismeretes, magas minőségű önkéntes munkájuk nélkül nem jelenhetett volna meg ez a kötet.

Levéltári források

- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenchez, Budapest, 1908. augusztus 27.
- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenc édesanyjának, Budapest, 1910. július 6.
- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. január 28.

- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 19.
- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 31.
- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Újságvágások 1940–1944.
- Fodor Ferenc (1925–1940): *Összes keresetünk 1925–1940*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 27-97 1/6.
- Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4.
- Fodor Ferenc (1940): *Önéletrajz/Curriculum Vitae*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/1.
- Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3.
- Fodor Ferenc (1944–1945): *Buda ostromának naplója*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/7.
- Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák.
- Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2.
- Fodor Ferenc (1954): *Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/1.
- Fodor Ferenc levele Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának, Budapest 1939. november 24. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié
- Fodor Ferencné, Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77.
- Szabó Miklósnak, az Eötvös Collegium igazgatójának levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához, Budapest 1940. január 10. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

Irodalom

- Behrendt, A. (2014): Educating Apostles of the Homeland: Tourism and „Honismeret” in Interwar Hungary. *Hungarian Cultural Studies* 7, 159–176.
- Czirfusz M. (2014): Érzelmek a gazdaságföldrajzban: Fodor Ferenc vitája a Földrajzi Közleményekben. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 143–161.
- Dövényi Z. (2006): Még egy „bujdosó könyv”. In: Fodor F.: *A magyar földrajztudomány története*. MTA FKI, Budapest, IX–X.
- Fodor F. (1913): *Vidéki Szabad Lyceumok szervezése és feladata*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Karánsebes
- Fodor F. (1920): *The Geographical Impossibility of the Czech State*. Dawson, Steiger, Pfeifer, London, New York, Budapest
- Fodor F. (1926): *A szülőföld és honismeret könyve*. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Fodor F. (1924): *Magyarország gazdasági földrajza*. Franklin Társulat, Budapest
- Fodor F. (1930a): *A Szörénység tájrajza*. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1930b): *Egy palócfalu életrajza (Nagyvisnyó)*. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1934): *Bevezetés a gazdasági földrajzba*. Szent István Társulat, Budapest
- Fodor F. (1942a): *A Jászság életrajza*. Szent István Társulat, Budapest
- Fodor F. (1942b): *Az elnemsodort falu*. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1943): Mit köszönhetek a cserkészletnek? In: Márai Gy.: *Mit köszönhetek a cserkészletnek? (Férficserkészek vallomásai)*. Magyar Cserkészmozgalom, Budapest, 24–25.
- Fodor F. (1991): *A Jászság életrajza*. Jászok Egyesülete – A Jászságért Alapítvány, Budapest
- Fodor F. (2001): *Teleki Pál*. Mike és Társa Antikvárium, Budapest
- Fodor F. (2006): *A magyar földrajztudomány története*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- Fodor F. (2009): *Az elnemsodort falu*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tan-szék, Debrecen

- Győri R. (2001): A magyar gazdaságföldrajz a két világháború között. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón: az ELTE Földrajz Tanszékcsoport millenniumi rendezvénysorozata*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 61–83. (Regionális Tudományi Tanulmányok; 6.)
- Győri R. (2012): A magyar lét geográfusa – 125 éve született Fodor Ferenc (1887–1962). Konferencia-beszámoló. *Földrajzi Közlemények*, 4., 461–463.
- Győri R. (2014): Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban – régen és ma. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 7–42.
- Győri R. (szerk.) (2014): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest
- Győri R., Gyuris F. (2012): The Sovietisation of Hungarian geography, 1945–1960. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 107–128.
- Hajdú Z. (2006): Fodor Ferenc, a geográfus. In: Fodor F.: *A magyar földrajztudomány története*. MTA FKI, Budapest, XI–XLII.
- Hajdú Z. (2009): Fodor Ferenc: Geográfus történeti és néprajzi érzékenységgel. In: Fodor F.: *Az elnemsodort falu*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, I–XXXV.
- Hajdú Z. (2014): Fodor Ferenc és a két világháború között felnőtt geográfus és közgazdász generáció kapcsolatrendszerének sajátosságai. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 129–141.
- Jobbitt, S. (2008): *A Geographer's Tale: Nation, Modernity, and the Negotiation of Self in Trianon Hungary, 1920–1960*. Unpublished Ph.D. thesis, University of Toronto
- Jobbitt, S. (2011a): Memory and Modernity in Fodor's Geographical Work on Hungary. In: Tötösy de Zepetnek, S. and Vasvári, L. O. (eds): *Comparative Hungarian Cultural Studies*. Purdue University Press, West Lafayette, 59–71.
- Jobbitt, S. (2011b): Playing the Part: Hungarian Boy Scouts and the Performance of Trauma in Interwar Hungary. *Hungarian Cultural Studies*, 4., 22–37.

- Jobbitt, S. (2013): Emlék Szatmárról – emlék Fodor Ferencről. Az emlékezés és az identitás földrajza Fodor Ferenc: „Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete” című művében. *Földrajzi Közlemények*, 4., 385–398.
- Jobbitt, S. (2014): Scholarly Production in Desperate Times: Ferenc Fodor and the Question of Academic Relevancy in Communist Hungary, 1948–1962. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 195–213.
- Jobbitt, S. (2015): Regime Change and the Attempted Rehabilitation of Self: Ferenc Fodor and the Production of Communist Geography, 1948–1962. *Hungarian Cultural Studies*, 8., 147–164.
- Lendvai Timár E. (2014): Egykori Eötvös-kollégisták hagyatékai a Magyar Földrajzi Múzeum gyűjteményében. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 43–68.
- Mark, J. (2005): Society, Resistance and Revolution: The Budapest Middle Class and the Hungarian Communist State 1948–56. *English Historical Review*, 488., 963–986.
- Marosi S. (2006): Bulla Béla emlékezete. *Földrajzi Közlemények*, 3–4., 103–110.
- Pethő S., Fodor F. (1925): *Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története*. Enciklopédia Rt, Budapest
- Ungváry K. (2003): *Battle for Budapest: One Hundred Days in World War II*. I.B. Tauris, London